

KAMNITA PESTILA V LOŠKEM MUZEJU, NJIHOVA SESTAVA IN STAROST

V Loških razgledih smo že večkrat brali o gradbenem in okrasnem kamnu na loškem ozemlju in o pomembnih ter zanimivih kamnitih izdelkih: o portalih in okenskih okvirih iz škofjeloškega konglomerata in hotaveljskega apnenca, ki sta bila skozi čase najpomembnejša domača gradbena in okrasna kamna, o raznih spomenikih in ploščah, o kamnitih strehah domačij in kozolcev, pokritih s skrilom, ki so ga lomili in obrezovali pod Stirpnikom, v Nemiljah, najboljšega pa nad Zalim Logom. V kamnoseških delavnicah pa so klesali tudi različne manjše predmete, ki so služili za različne potrebe. Iz prejšnjih časov so posebno zanimivi kamniti možnarji, v katerih so delali »sadno moko« iz posušenega sadja, največ iz jabolčnih krljev in hrušk, in z njo posipali potice, štruklje in drugo. V kamnitih stopicah in seveda tudi v lesenih, so drobili še orehova jedra, pa tudi mak, ki so ga imeli za posipo v kuhanih štrukljih. V majhnih kamnitih možnarjih, ki jih bomo imenovali terilnice, so slikarji tudi mleli barve. Na kamnitih ali steklenih terilnih ploščah pa so slikarji gnetli oziroma pripravljali oljnate barve. Za to opravilo so uporabljali večje in manjše kijaste izdelke, ki jih bomo imenovali pestila. Oboji slikarjevi pripomočki so bili izdelani iz različnega trdnega kamna; iz takšnega, kakršnega je kamnoseški mojster imel pri roki in je bil po barvi vseh slikarju.

Kaže, da se je ohranilo malo takšnih terilnic, plošč in pestil. Eno terilnico imajo v Groharjevem muzeju v Sorici, skoraj gotovo pa je na loškem ozemlju še kje kakšna, mogoče v Poljanah ali kje v okolici. Prosim bralce, da mi sporoče, če vedo za katero, da jo bomo opisali in fotografirali in tako ne bo šla v pozabo. Če pa bomo zvedeli še, kateri slikar je v terilnici ali na plošči pripravljaval barve in kdaj je bilo to, bo to dragocen podatek iz naše kulturne in kamnoseške dediščine.

V Loškem muzeju hranijo štiri kamnita pestila; različno velika so, iz različnih kamnin so izklesana in različnih naravnih barv. Njim velja letošnji prispevek v Loških razgledih.

Prvi dve pestili sta iz oligocenskega škofjeloškega konglomerata, vendar je vsako iz drugačne kamnine. Prvo pestilo (sl. 1) sestoji iz večinoma zaobljenih prodnikov ali takšnih s samó potolčenimi robovi, nekaj pa je vmes tudi drobcev z ostrimi robovi. Prve in druge je voda davne predhodnice Sore ali kake druge vode dalj časa nosila s seboj in jih pri prenašanju in drgnjenju ogladila, tisti z nezaobljenimi robovi pa so imeli le kratko pot. Kamnini bomo zaradi različnih sestavnih delcev rekli brečasti konglomerat. Prodniki in drobci so srednjeveliki, debeli od pol centimetra do enega centimetra, nekateri pa so tudi večji od dveh centimetrov. Največ je v tem pestilu sivih kamninskih ostankov v različnih barvnih odtenkih, od svetlo sivih ali skoraj belih, sivih do temno sivih, vmes so tudi drobnejši črni drobci. Brez podrobnih mikroskopskih preiskav seveda ni mogoče ugotoviti natančne starosti posameznih prodnikov in drobcev, zato pa bi pestilo morali razžagati in napraviti mikroskopske zbruske. Lahko pa rečem, da so v konglomeratu ostanki različnih mezozojskih kamnin; največ je tistih iz jurske periode, vmes pa je verjetno

tudi kak ostanek iz triasne in kredne starosti. Loški razgledi so že pisali o zelo pisani sestavi škofjeloškega konglomerata (R a m o v š, 1968 in 1977).

Vso pisano družčino različno velikih in različno obarvanih prodnikov in drobcev veže sivkasto drobnopješčno lepilo v zelo trdno kamnino. Redke blede rožnate lise kažejo na majhno primes gline z železovimi primesmi. Kamnoseški mojster je za ta izdelek poiskal najboljši in najtrpežnejši del loškega konglomerata. In kje ga je dobil? Najbrž na Kamnitniku, kjer so ga v zadnjih dveh stoletjih kar precej nalomili in iz njega naredili veliko najrazličnejših izdelkov.

To prvo pestilo iz škofjeloškega konglomerata je spodaj poševno prisekano, ni povsem okroglo in v prečniku meri med 8,5 in 9 cm; daljša stran je dolga 16 cm, krajša pa 13,5 cm. Proti zgornjemu koncu se izdelek zelo počasi zožuje in njegov vrh je polkrožno oblikovan. Izdelek je lepo oglajen, zgoraj zaobljen, spodaj pa raven. Tehta 1,58 kg. Na ploskvi je komaj opaziti večjo obrabljenost.

Drugo pestilo iz škofjeloškega konglomerata (sl. 2) je nekoliko bolj vitko, kot je prvo in sestoji iz drobnozrnatega apnenčevega konglomerata; v njem ni mogoče s prostim očesom ugotoviti sestavnih delov, skoraj gotovo pa se v sestavi obe kamnini bistveno ne ločita med seboj. Zrna povezuje tu rdečkasto vezivo v zelo trdno kamnino, rdečkasto barvo pa ji je dalo železo. Tudi takšna kamnina je precej razširjena po Kamnitniku in v okolici in od tam je tudi prišla v kamnosekovo delavnico. To pestilo je zelo lepo obdelano in oglašeno, visoko 12 cm, okroglo v prečnem preseku in na dnu široko šest centimetrov, tehta pa 0,68 kg. Spodaj izdelek ni raven, marveč rahlo izbočen; takšna oblika pa se je vsekakor bolje prilegala skledastemu, na robovih za malenkost višjemu dnu kamnite terilnice, ki je bila najgloblja v sredini.

Tretje pestilo (sl. 3) se po obliki prav nič ne loči od prejšnjega, je pa nekoliko večje v vseh razmerjih. Visoko je 20,5 cm, zgoraj je vzdolžno jajčasto oblikovano, spodaj pa rahlo izbočeno in meri tam v premeru 8,5 cm, tehta pa 2,32 kg. Zelo lepo je izdelano in oglašeno oziroma polirano. Napravljeno je iz rožnatega gostega apnenca, po površju se vlečejo bele deloma ravne, deloma ukrivljene bele kalcitne žilice in tu in tam so majhne kopuče belega kalcita. V apnencu so posamični nedoločljivi mikrofosili in njegova starost še ni ugotovljena. Ena od foraminifer je morda *Globigerina* in če je res, je apnenec iz mlajšega dela srednjega zemeljskega veka. Tudi še ni znano, od kod je kamnoseški mojster dobil kamen za to pestilo. V okolici Loke ne poznam takšnega apnenca in prav takšnega tudi nikjer drugje v Sloveniji. Seveda s tem še ni rečeno, da kamen ni domač, čeprav je bolj verjetno, da so ga prinesli odkod drugod. Čisto verjetno ga je morda mojster, posebno če je bilo to Groharjevo pestilo ali koga od Šubicev, prinesel s tujega. Bodi tako ali drugače, nahajališče in starost tega kamna ostajata še neznana.

Prva tri pestila so si po obliki in izdelavi skoraj enaka in najbolj verjetno jih je izdelal isti mojster.

Četrto pestilo (sl. 4) pa se po obliki in obdelavi loči od prejšnjih treh in razlike med njimi kažejo fotografije. Tik nad bazo ima izdelek kar širok okrajec, ki se zgoraj še za malenkost razširi in tam je pestilo tudi najširše. Na dnu meri v širino 10,5 cm, na zgornjem robu okrajca pa blizu 11 cm. Nad okrajcem se v premeru kar naglo zoži na manj kot sedem centimetrov in od vrha spodnje tretjine se navzgor le še za malenkost zoži; tik pod zaokroženim vrhom je pestilo široko šest centimetrov. Tudi to pestilo, ki je dolgo 20,5 cm in tehta 2,67 kg, je na bazi rahlo izbočeno, oblikovano pa je poševno na spodnjo ploskev. Taka oblika je omogočala boljši prijem kot pri prvih treh orodjih, kajti roka je lahko močneje oprijela pestilo.



1



2



3



4

Četrto pestilo pa je iz skoraj črnega gostega apnenca s številnimi drobnimi fosilnimi ostanki, ki pa so slabo ohranjeni. Vse kaže, da je v zbrusku tudi del členka apnenčeve alge *Clypeina besici*, pomembne okamnine za zgornjetriasno karnijsko stopnjo. Tudi po zunanji podobi je apnenec prav takšen, kot je črni karnijski apnenec ob stezi med Kobilu in Gabrovim ali enak tistemu precej visoko nad cerkvijo v Crngrobu. Nad Crngrobom je bil svojčas tudi majhen kamnolom za gradbene potrebe cerkve in črne apnenčeve plošče od tam so tudi v preddverju crngrobske cerkve in na kamniti ograji okoli cerkve (R a m o v š 1981). Najbrž je od tam tudi kamen za četrto opisano pestilo, ki mu je drug mojster kot prejšnjim trem krojil podobo. O tamkajšnjem kamnu je sestavek v Loških razgledih (R a m o v š, 1987).

Opisana pestila skrivajo še več nepojasnjenega, najprej, kdo je bil oziroma sta bila mojstra, za koga so bila pestila narejena, kdo vse jih je uporabljal, mogoče Šubici, mogoče Grohar, ali kdo tretji, kje so bila pred prihodom v Loški muzej in kdo jih je tja prinesel. Vse to bo še treba pozvedeti, morda bomo le zvedeli tudi za lastnike. Kje pa so kamnite terilnice in plošče, tudi slikarjevi pripomočki za trenje in pripravljanje barv?

Viri :

Ramovš, A.: Škofjeloški konglomerat, njegova sestava, fosilni ostanki in geološka zgodovina. *Loški razgledi* 15, 1968, 164–176.

Ramovš, A.: Nova spoznanja o sestavi škofjeloškega konglomerata. *Loški razgledi* 24, 1977, 143–148.

Ramovš, A.: Zanimive triasne okamnine v obzidju crngrobske cerkve. *Loški razgledi* 28, 1981, 271–275.

Ramovš, A.: Zgornjetriasni tuvalski apnenec nad Crngrobom. *Loški razgledi* 34, 1987, 77–78.

Zusammenfassung

DIE STEINERNEN LÄUFER IM MUSEUM VON ŠKOFJA LOKA, IHRE ZUSAMMENSETZUNG UND IHR ALTER

Im Museum von Škofja Loka werden vier Steinläufer verwahrt, mit welchen die Maler Ölfarben auf einer Reibplatte zubereiteten, und sie werden im vorliegenden Artikel beschrieben. Zwei Läufer (Abb. 1 und 2) sind aus Konglomerat von Oligozänalter aus der Umgebung von Škofja Loka gefertigt. Der erste besteht aus mittelkörnigem, der zweite aus feinkörnigem Konglomerat. Beim ersten ist das Bindemittel grau und feinsandig mit vereinzelt rosigen Flecken, beim zweiten rötlich mit mehr tonigem Material und Eisenhydroxyden. Der dritte, ein wenig größerer Läufer (Abb. 3) als es die zwei vorerwähnten sind, ist ebenfalls sehr schön ausgearbeitet und geglättet, und besteht aus rosigem mikritischem Kalk mit weißen Kalzitäderchen. Ein Dünnschliff enthielt lediglich unbestimmbare Mikrofossilien. Deshalb war es noch nicht möglich, das genaue Alter des Gesteins zu bestimmen, vermutlich stammt es aber aus dem jüngeren Teil des Erdmittelalters. Derartiges Gestein ist in der Umgebung von Škofja Loka nicht nachgewiesen, vielleicht ist es sogar aus fremden Gegenden hergebracht worden. Alle drei erstgenannten Läufer sind ihrer Form und Bearbeitung nach fast gleich und wurden höchstwahrscheinlich vom selben Meister hergestellt.

Anders gestaltet und ausgearbeitet ist hingegen der vierte Läufer (Abb. 4), der dicht über der leicht konvexen Basis eine ziemlich breite Randleiste aufweist (Breite 10,5 cm), darüber verengt sich die Form rasch auf 7 cm und im abgerundeten Scheitel beträgt der Durchmesser 6 cm. Diese Form ermöglichte eine bessere Handhabe als bei den ersten drei Läufern. Dieses

Gerät ist aus schwarzem mikritischem Kalk von karnischem Alter, Obertrias. Derartiges Gestein erscheint in der Umgebung von Škofja Loka zwischen der Wegscheide Kobila und Gabrovo, sowie auch oberhalb der Kirche in Crngrob. Das Steinmaterial für den vierten Läufer stammt höchstwahrscheinlich aus dem ehemaligen kleinen Steinbruch bei Crngrob, worin auch Steine für die Bedürfnisse der Kirchenbaus gebrochen wurden.

Bisher sind die vier beschriebenen Läufer bekannt, dagegen haben und kennen wir noch keine der damals verwendeten Reibplatten und Reibschalen, die vermutlich aus gleichem Gestein und von denselben Meistern gestaltet waren. Desgleichen ist nicht erhellt, welche Meister die vorgestellten Läufer verfertigten, wann und wo sich ihre Werkstätten befanden, für wen die Geräte hergestellt wurden (vielleicht für die Maler der Familie Šubic oder für Grohar bzw. für einen dritten Maler); desgleichen stehen Antworten noch auf weitere Fragen aus.